https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.29

УДК 347.736 UDC

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУ

Андрій ЦВЄТКОВ

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

THE CONCEPT AND ESSENCE OF CONSUMER CREDIT

Andriy TSVYETKOV

PhD,
Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0002-3239-322X

Статтю присвячено дослідженню правовому регулюванню споживчому кредитуванню в Україні та ЄС. Необхідність такого дослідження пов'язана з тим, що зазначена тематика не втрачає своєї актуальності. Активний розвиток ринкової економіки тісно пов'язаний із зростанням кількості споживчих кредитів в Україні.

У статті розглянуто правову сутність та поняття споживчого кредиту в економічній та правовій літературі, особливості здійснення процесу споживчого кредитування фізичних осіб банками України, а також вимоги до споживчих кредитів в ЄС. Автор робить власне визначення терміну «споживчий кредит» на підставі аналізу наукових праць вчених та нормативно-правових актів.

На основі проведеного дослідження, автор статті робить висновок, що Законом України «Про споживче кредитування» суттєво полегшено становище споживача, який допустив порушення договору про споживчий кредит. Це стосується зміни черговості погашення вимог за грошовим зобов'язанням порівняно із загальними положеннями цивільного законодавства.

Порівняння понятійного апарату, що міститься в acquis ЄС та законодавстві України, дозволяє зробити висновок автору, що положення ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в України» в повній мірі визначають пріоритетну сферу та дозволяють відобразити

The article is dedicated to the study of legal regulation of consumer lending in Ukraine and the EU. The necessity of such a study is due to the fact that this topic remains relevant. The active development of a market economy is closely linked to the increasing number of consumer loans in Ukraine.

The article examines the legal nature and concept of consumer credit in economic and legal literature, the peculiarities of the process of consumer lending to individuals by Ukrainian banks, as well as the requirements for consumer credit in the EU. The author provides their own definition of the term "consumer credit" based on the analysis of scientific works and legal acts.

Based on the conducted research, the author concludes that the Law of Ukraine "On Consumer Lending" has significantly eased the position of consumers who have violated the consumer credit agreement. This concerns the change in the order of repayment of monetary obligations compared to the general provisions of civil legislation.

The comparison of the conceptual framework contained in EU acquis and Ukrainian legislation allows the author to conclude that the provisions of Article 1 of the Law of Ukraine "On Payment Systems and Money Transfers in Ukraine" fully define the priority area and enable the reflection of the mechanism for consumer protection, which is formed, in particular, in the two Recommendations of the European

механізм захисту прав споживачів, що сформований, зокрема, й у зазначених двох Рекомендаціях Європейської Комісії: про Європейський Кодекс поведінки при здійсненні електронних платежів (відносини між фінансовими установами, торговцями, установами з надання послуг та клієнтами) та стосовно платіжних систем та, зокрема, відносин між власниками та емітентами карток.

Commission: the European Code of Conduct for Electronic Payments (relations between financial institutions, merchants, service providers, and clients) and regarding payment systems, particularly the relationships between cardholders and issuers.

Ключові слова: споживче кредитування, aquis ЄС, кредитна угода, споживач, фінансова установа, платіжні системи

Keywords: consumer lending, EU acquis, credit agreement, consumer, financial institution, payment systems

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем правовому регулюванню споживчому кредитуванню в Україні присвячені праці багатьох вітчизняних вчених в більшості економістів, так і правників, серед них: Кудряшов С.В., Мочерний С.В., Погребняк В.Я., Сусіденко В.Т., Янишен, В. П. та інші автори.

Метою статті є формулювання власного визначення «споживчого кредиту» на підставі проаналізованих наукових праць вчених та чинних нормативно-правових актів України та ЄС, а також проаналізувати вимоги та істотні умови до кредитних угод в Україні та ЄС.

Методологія дослідження. Методологічною основою здійснення статті є діалектичний метод, який обґрунтовує взаємозв'язок та взаємозумовленість усіх соціальних процесів та суспільних явищ. Також використовувались такі наукові методи як: логічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, метод системно-структурного і структурно-функціонального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Під час широкомасштабної агресії РФ в Україну майже впав інтерес громадян держави до отримання споживчих кредитів на придбання тієї чи іншої продукції. Проте протягом двох років після початку війни, ситуація змінилась в бік різкого збільшення отримання відповідних кредитів населенням. На підтвердження цього, кредити на поточні потреби домінують у портфелях банків. За результати щоквартального опитування банків про умови кредитування у 2023-2024 роках попит на споживчі кредити зріс вперше з IV кварталу 2021 року [1].

Спершу слід розглянути поняття «споживчого кредиту» у науковій літературі: як в економічному, так і правовому аспектах. Так, Сусіденко В.Т. в економічному сенсі розглядає це поняття як кошти, які надаються комерційним банком громадянам України під процент у тимчасове користування на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності та цільової спрямованості [2; С. 45]. В свою чергу, Мочерний С.В. визначає споживчий кредит як: «кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам-резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору. Між банком та населенням може існувати й посередник, наприклад, торговельна організація, однак при цьому зміст споживчого кредиту не змінюється» [3; С. 176].

Кудряшов С.В. визначає його у своїй праці, споживчий кредит як один з видів банківського кредиту, що обслуговує фінансування особистих та господарських потреб домогосподарств як кінцевих споживачів валового внутрішнього продукту [4; С. 5].

Окремо слід зупинитись на правовому дослідженні визначення споживчого кредиту, і в цих працях також немає однакових думок щодо його визначення. Так, наприклад, Погребняк В.Я. у своїй статті наводив такі визначення споживчого кредиту як договору, за яким банк або інша фінансова установа (кредитор) зобов'язується надати кошти (кредит) фізичній особі (позичальнику) з метою придбання останнім товарів (робіт, послуг) для особистих, сімейних,

домашніх та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, у розмірі й на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути отриману суму грошей і сплатити проценти за неї. А також інше визначення в правовій літературі щодо споживчого кредиту як: «надання кредитними організаціями коштів фізичній особі з метою задоволення особистих, сімейних, побутових, повсякденних потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, на умовах, установлених договором, де розмір, строк та інші умови визначаються залежно від виду кредиту (наприклад, кредит на придбання автомобіля) та його забезпечення» [5; С. 37-39]. Отже, аналізуючи наведені визначення споживчого кредиту, можна стверджувати, що нині існує значна кількість наукових підходів до розгляду сутності категорії «споживчий кредит» як в економічній літературі, так і правовій. Проте, на практиці існує прогалина щодо відсутності чітких ознак, які б дали можливість віднести подібні банківські послуги до категорії споживчих.

Також, слід проаналізувати трактування цього визначення, що надається у вітчизняному законодавстві. На відміну від acquis ЄС, у законодавстві України міститься визначення споживчого кредиту. Так, у п. 1 пп. 11 ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування», наведено таке визначення: «споживчий кредит (кредит) – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [6]. В цьому ж Законі у п. 1 пп. 10 ст. 1 дається визначення споживчого кредитування як правовідносини щодо надання, обслуговування та повернення споживчого кредиту. Для аналізу сутності споживчого кредитування необхідно розкрити також визначення його як одного з напрямів банківської діяльності через призму визначення у Законі України «Про банки і банківську діяльність». Отже, у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська діяльність визначається як залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [7]. Таким чином, кредитування – це банківська діяльність, що складається із сукупності банківських операцій та інших дій, спрямована на надання кредитором позичальникові кредиту, виконання кредитором зобов'язань і створення умов, що забезпечують позичальнику можливість виконання зобов'язань, які випливають із договору.

Наведений Закон України «Про споживче кредитування» гармонізований з одним із основних документів ЄС з регулювання відносин у сфері споживчого кредитування – Директивою 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 р. про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЕС (далі – Директива 2008/48/ЄС) [8].

Враховуючи зростаючий обсяг кредиту, надаваного в ЄС споживачам, встановлення спільного ринку в споживчому кредиті буде однаково вигідний споживачам, кредитодавцям, виробникам, оптовим і роздрібним продавцям товарів і надавачам послуг, а також те, що програми Європейського Економічного Співтовариства щодо захисту споживача та щодо інформаційної політики передбачають, крім усього іншого, необхідність захисту споживача від нечесних умов кредиту і пріоритетність гармонізації загальних умов, якими регулюється споживчий кредит була прийнята Директива Ради 87/102/ЄЕС від 22 грудня 1986 р. про наближення законів, регламентів та адміністративних положень держав-членів щодо споживчого кредиту, до якої були внесені певні зміни Директивою 90/88/ЄС від 22 лютого 1990 р., Директивою 98/7/ЄС від 16 лютого 1998 р. та Директивою 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 р. про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЕС. Під кредитною угодою (англ. credit agreement) згідно з Директивою 2008/48/ЄС розуміється така угода, згідно з якою кредитор надає або обіцяє надати споживачеві кредит у формі відстрочки платежу, позики або іншого подібного фінансового угоди, за винятком угод про надання послуг на безперервній основі або про постачання товарів того самого виду, де споживач оплачує такі послуги або товари протягом терміну їх надання шляхом розстрочки [8].

Відповідно до правових норм нового Закону України «Про захист прав споживачів» вже не містить визначення споживчого кредиту [9].

Також, у пп. 27 ч. 1 ст.1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» є тільки загальне визначення кредиту - це грошові кошти, які надаються надавачем фінансових послуг (кредитодавцем) особі (позичальнику) у користування на поворотній основі на визначений строк із сплатою процентів [10]. А у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» сформульовано трактування банківського кредиту - будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [7].

Отже, враховуючи зміст окреслених наукових концепцій до розгляду сутності категорії «споживчий кредит», вважаємо, що зміст цієї дефініції доцільно розглядати таким чином: споживчий кредит – вид фінансових відносин, які відбуваються між кредитором (банк або інша кредитна установа) та позичальником (фізична особа резидент України) з приводу надання позики в національній грошовій одиниці на придбання споживчих товарів тривалого користування або на фінансування споживчих потреб позичальника на умовах, які зазначено у складеному в письмовій формі кредитному договорі, та з урахуванням дотримання принципів строковості, платності, забезпеченості, цільового використання та повернення.

Виходячи із змісту споживчого кредитування можна зробити висновок, що позичальником (суб’єктом) кредитування є фізична особа резидент України. Під споживачем у зазначеному Законі України «Про споживче кредитування» [6], так як і у Директиві 2008/48/ЄС «Про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄС» від 23 квітня 2008 року, споживачем розуміється фізична особа, яка в операціях, охоплених цією Директивою, діє з метою, що виходить за межі її торгівлі, бізнесу чи професії [8].

Об`єктом кредитування може бути будь-який предмет споживання (товар або послуга).

Згідно з п.п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування», кредитодавцем в договорах споживчого кредиту може бути банк або інша фінансова установа.

Поняття фінансової установи закріплено у пп. 65 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», ним охоплюється юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до цього Закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором (Національний банк України або Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку згідно з розподілом повноважень, визначеним цим Законом). Не є фінансовими установами надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи [7]. Тут доцільно звернути увагу на положення ст. 3 Директиви 2008/48/ЄС, які розширюють межі суб’єктів відносин у сфері споживчого кредитування, де кредитодавцями можуть виступати фізична або юридична особа, яка надає або обіцяє надати кредит у рамках своєї торгівлі, бізнесу або професійної діяльності [8].

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про споживче кредитування» державне регулювання та нагляд у сфері споживчого кредитування здійснює Національний банк України [6].

У ст. 3 (g) Директиві 2008/48/ЄС широко використовується поняття загальної вартості кредиту для споживача (англ. total cost of the credit to the consumer), під яким розуміються всі витрати, включаючи відсотки, комісії, податки та будь-які інші види зборів, які споживач повинен сплатити у зв’язку з кредитним договором і які відомі кредитору, за винятком нотаріальних витрат; витрати на допоміжні послуги, пов’язані з кредитною угодою, зокрема страхові внески, також включаються, якщо, крім того, укладення контракту на надання послуг є обов’язковим для отримання кредиту або його отримання на ринкових умовах [8].

Поняття загальної вартості кредиту для споживача використовується у п. 2 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про споживче кредитування», згідно з якою це сума загального розміру кредиту та загальних витрат за споживчим кредитом [6].

Одним з основних термінів Директиви 2008/48/ЄС є річна відсоткова ставка збору (англ. annual percentage rate of charge), під якою розуміється загальна вартість кредиту для споживача, виражена як річний відсоток від загальної суми кредиту, у відповідних випадках включаючи витрати, зазначені у статті 19(2) [8]. Закон України «Про споживче кредитування» теж оперує поняттям реальної річної відсоткової ставки збору.

Також, ст. 10 Директиви 2008/48/ЄС встановлено низку вимог до кредитних угод. По-перше, вони мають бути складені в письмовій формі або на іншому матеріальному носії. По-друге, споживач повинен мати копію письмової угоди. Й головне відповідна письмова угода повинна включати відповідні істотні умови договору як:

(a) вид кредиту;

(b) ідентифікаційні дані та географічні адреси договірних сторін, а також, якщо застосовно, ідентифікаційні дані та географічна адреса залученого кредитного посередника;

(c) термін дії кредитного договору;

(d) загальна сума кредиту та умови вибору;

(e) у разі кредиту у формі відстрочки платежу за конкретний товар чи послугу або у випадку пов'язаних кредитних договорів цей товар чи послугу та його вартість у готівці;

(f) ставка запозичення, умови, що регулюють застосування такої ставки та, якщо доступно, будь-який індекс або довідкова ставка, застосовна до початкової ставки запозичення, а також періоди, умови та процедури зміни ставки запозичення та, якщо різні ставки запозичення застосовуються в різних обставинах, вищезазначена інформація щодо всіх застосовних ставок;

(g) річний відсоток комісії та загальна сума, що підлягає сплаті споживачем, розрахована на момент укладення кредитного договору; мають бути зазначені всі припущення, використані для розрахунку цієї ставки;

(h) сума, кількість і частота платежів, які повинен здійснити споживач, і, якщо це доречно, порядок, у якому платежі будуть розподілені на різні непогашені залишки, стягнені за різними ставками позики для цілей відшкодування;

(i) якщо йдеться про амортизацію основного капіталу кредитної угоди з фіксованим терміном дії, право споживача отримати, на вимогу та безкоштовно, у будь-який час протягом терміну дії кредитної угоди виписку про рахунок у формі таблиці амортизації.

У таблиці амортизації зазначаються виплати, що підлягають сплаті, а також періоди та умови, що стосуються виплати таких сум; таблиця повинна містити розбивку кожного платежу із зазначенням амортизації капіталу, відсотка, розрахованого на основі ставки позики, і, якщо це застосовно, будь-яких додаткових витрат; якщо відсоткова ставка не є фіксованою або додаткові витрати можуть бути змінені згідно з кредитною угодою, у таблиці амортизації повинно бути чітко та лаконічно зазначено, що дані, які містяться в таблиці, залишатимуться дійсними лише до тих пір, поки ставка позики або додаткові витрати не будуть змінені відповідно до кредитної угоди;

(j) якщо платежі та відсотки мають бути сплачені без амортизації капіталу, звіт із зазначенням періодів та умов виплати відсотків та будь-яких пов'язаних періодичних і одноразових платежів;

(k) якщо це застосовно, комісії за ведення одного або кількох рахунків, на яких реєструються як платіжні операції, так і списання, якщо відкриття рахунку не є необов'язковим, разом із комісіями за використання платіжних засобів як для платіжних трансакцій, так і стягнення, а також будь-які інші комісії, що випливають із кредитної угоди, та умови, за яких ці комісії можуть бути змінені;

(l) відсоткова ставка, застосовна у разі прострочення платежів, застосовна на момент укладення кредитної угоди, та механізми її коригування та, якщо це застосовно, будь-які комісії, що підлягають сплаті у разі несплати;

(m) попередження про наслідки несплати;

(n) у відповідних випадках заява про те, що нотаріальні збори будуть сплачені;

(o) необхідні гарантії та страхування, якщо такі є;

(p) наявність або відсутність права на відмову, період, протягом якого це право може бути використано, та інші умови, що регулюють його здійснення, включаючи інформацію щодо зобов'язання споживача сплатити використаний капітал і відсотки відповідно до статті 14(3)(b), а також суму відсотків, що підлягають сплаті за день;

(q) інформацію про права, що випливають із статті 15, а також про умови здійснення цих прав;

(r) право на дострокове погашення, порядок дострокового погашення, а також, якщо це застосовно, інформацію про право кредитора на компенсацію та спосіб, у який ця компенсація буде визначена;

(s) порядок реалізації права розірвання кредитного договору;

(t) існує чи ні позасудовий механізм подання скарги та відшкодування для споживача та, якщо так, методи доступу до нього;

(u) де застосовується, інші договірні положення та умови;

(v) де застосовується, назва та адреса компетентного наглядового органу [8].

На захист прав споживачів, шляхом закріплення обов'язкових умов договорів споживчого кредиту, спрямована низка положень законодавства України. Так, у ст. 1055 ЦК України закріплена загальна норма: «Кредитний договір укладається у письмовій формі. Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним» [11]. Спеціальні норми, що регулюють питання укладання договорів про надання споживчого кредиту встановлені у ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» [6]. У договорі про споживчий кредит зазначаються:

1) найменування та місцезнаходження кредитодавця та кредитного посередника (за наявності), прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання споживача (позичальника);

2) тип кредиту (кредит, кредитна лінія, кредитування рахунку тощо), мета отримання кредиту;

3) загальний розмір наданого кредиту;

4) порядок та умови надання кредиту;

5) строк, на який надається кредит;

6) необхідність укладення договорів щодо додаткових та/або супутніх послуг третіх осіб, пов'язаних з отриманням, обслуговуванням та поверненням кредиту (за наявності);

7) види забезпечення наданого кредиту (якщо кредит надається за умови отримання забезпечення);

8) процентна ставка за кредитом, її тип (фіксована чи змінювана), порядок її обчислення, у тому числі порядок зміни, та сплати процентів;

9) денна процентна ставка, її розрахунок та загальні витрати за споживчим кредитом (крім споживчих кредитів, виконання зобов'язань за якими забезпечено заставою/іпотекою або правом довірчої власності), орієнтовна реальна річна процентна ставка та орієнтовна загальна вартість кредиту для споживача на дату укладення договору про споживчий кредит. У разі відсутності у кредитодавця інформації про вартість певної додаткової та/або супутньої послуги, що надається споживачу третьою особою під час укладення договору про споживчий кредит, орієнтовна вартість такої послуги визначається відповідно до пункту 7 частини третьої статті 9 цього Закону. Усі припущення, використані для обчислення орієнтовної реальної річної процентної ставки та/або орієнтовної загальної вартості кредиту, повинні бути зазначені;

10) порядок повернення кредиту та сплати процентів за користування споживчим кредитом, власних комісій та інших платежів (за наявності), включно із кількістю платежів, їх розміром та періодичністю внесення, у вигляді графіка платежів (у разі кредитування у вигляді кредитування рахунку, кредитної лінії графік платежів може не надаватися);

11) інформація про наслідки прострочення виконання зобов'язань зі сплати платежів, у тому числі розмір неустойки, процентної ставки, інших платежів, які застосовуються чи стягуються при невиконанні зобов'язання за договором про споживчий кредит;

12) порядок та умови відмови від надання та одержання кредиту;

13) порядок дострокового повернення кредиту;

14) відповідальність сторін за порушення умов договору;

15) право споживача на звернення до Національного банку України у разі порушення кредитодавцем, новим кредитором та/або колекторською компанією законодавства у сфері споживчого кредитування, у тому числі порушення вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки), а також на звернення до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої споживачу у процесі врегулювання простроченої заборгованості.

Як у Директиві 2008/48/ЄС так і в ст. 16 Закону України «Про споживче кредитування» законодавчо встановлено правові норми про дострокове повернення кредиту. Отже, споживач має право в будь-який час повністю або частково достроково повернути споживчий кредит, у тому числі шляхом збільшення суми періодичних платежів. Договором про споживчий кредит може бути передбачено обов'язок повідомлення кредитодавця про намір дострокового повернення споживчого кредиту з оформленням відповідного документа.

Необхідно відзначити, що правові норми Закону України «Про споживче кредитування» суттєво полегшено становище споживача, який допустив порушення договору про споживчий кредит. Це стосується зміни черговості погашення вимог за грошовим зобов'язанням порівняно із загальними положеннями цивільного законодавства. Відповідно до ст. 534 ЦК України у разі недостатності суми проведеного платежу для виконання грошового зобов'язання у повному обсязі ця сума, за загальним правилом (якщо інше не встановлено договором або законом), погашає вимоги кредитора у такій черговості: у першу чергу відшкодовуються витрати кредитора, пов'язані з одержанням виконання; у другу чергу сплачуються проценти і неустойка і лише у третю сплачується основна сума боргу [11].

При цьому споживачі опиняються в ситуації, коли всі їх кошти спрямовуються на погашення вже нарахованих штрафних санкцій, а сама заборгованість не зменшується, оскільки не зменшується база нарахування.

З метою недопущення стягнення з позичальників значних сум нарахувань, ст. 19 Закону України «Про споживче кредитування» для договору про споживчий кредит імперативно встановлено більш лояльну до споживачів черговість погашення вимог. Так, у разі недостатності суми здійсненого платежу для виконання зобов'язання за договором про споживчий кредит у повному обсязі ця сума погашає вимоги кредитора у такій черговості: у першу чергу сплачуються прострочена до повернення сума кредиту та прострочені проценти за користування кредитом; у другу чергу сплачуються сума кредиту та проценти за користування кредитом; у третю чергу сплачуються неустойка та інші платежі відповідно до договору про споживчий кредит [6].

Також ст. 21 Закону України «Про споживче кредитування» значно обмежує відповідальність споживача за договором про споживчий кредит. Споживач може бути притягнений до сплати неустойки (штраф, пеня), сукупна сума якої не може перевищувати половини суми, одержаної споживачем кредиту, і не може бути збільшена за домовленістю сторін. Причому пеня за невиконання зобов'язання щодо повернення кредиту та процентів за ним не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня, та не може бути більшою за 15 відсотків суми простроченого платежу.

Як зазначає, вчений Янишен В.П., досить довго не було чіткої позиції у правозастосовній практиці щодо поширення/непоширення на громадян – споживачів законодавчих положень Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» [12]. І тільки у рішенні від 11.07.2013 року № 7-рп/2013 у справі № 1-12/2013 Конституційний Суд України вказав, що обмеження пені у грошових зобов'язаннях подвійною обліковою ставкою НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня, не поширюється на правовідносини, в яких беруть участь фізичні особи - споживачі. Разом з тим, Конституційний Суд України, дійшовши висновку, що умови договору споживчого кредиту, його укладання та виконання повинні підпорядковуватися таким засадам, згідно з якими особа споживача вважається слабкою

стороною у договорі та підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності, рекомендував Верховній Раді України законодавчо врегулювати питання щодо встановлення справедливого розміру неустойки за прострочення виконання позичальниками – фізичними особами грошових зобов'язань у відносинах споживчого кредитування [13]. Як вбачається, з прийняттям Закону України «Про споживче кредитування» вказану проблему вирішено на користь споживачів та встановлено саме такий справедливий розмір неустойки за договором про споживчий кредит [14].

Загальні засади використання спеціальних платіжних засобів в Україні та захисту прав споживачів відповідних послуг визначені, передусім, Законом України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 р. № 1591-IX [15] та Положенням про порядок емісії та еквайрингу платіжних інструментів, затвердженого постановою правління Національного банку України Постанова Правління Національного банку України від 29 липня 2022 року № 164 [16]. Порівняння понятійного апарату, що міститься в acquis ЄС та законодавстві України, дозволяє зробити висновок, що положення ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в України» в повній мірі визначають пріоритетну сферу та дозволяють відобразити механізм захисту прав споживачів, що сформований, зокрема, й у зазначених нижче двох Рекомендаціях Комісії: 87/598/ЄЕС про Європейський Кодекс поведінки при здійсненні електронних платежів (відносини між фінансовими установами, торговцями, установами з надання послуг та клієнтами) від 8 грудня 1987 року [17] та 88/590/ЄЕС стосовно платіжних систем та, зокрема, відносин між власниками та емітентами карток від 17 листопада 1988 року [18].

Таким чином, було дано визначення терміну «споживчий кредит» на підставі аналізу наукових праць вчених та нормативно-правових актів: «споживчий кредит – вид фінансових відносин, які відбуваються між кредитором (банк або інша кредитна установа) та позичальником (фізична особа резидент України) з приводу надання позики в національній грошовій одиниці на придбання споживчих товарів тривалого користування або на фінансування споживчих потреб позичальника на умовах, які зазначено у складеному в письмовій формі кредитному договорі, та з урахуванням дотримання принципів строковості, платності, забезпеченості, цільового використання та повернення». Правові норми ст. 10 Директиви 2008/48/ЄС так і ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» встановлено низку вимог до відповідних кредитних угод. Також, зазначається, що Законом України «Про споживче кредитування» суттєво полегшено становище споживача, який допустив порушення договору про споживчий кредит. Це стосується зміни черговості погашення вимог за грошовим зобов'язанням порівняно із загальними положеннями цивільного законодавства.

Посилання:

1. Вперше з початку повномасштабної війни банки відзначили зростання попиту на споживчі кредити та кількості схвалених кредитних заявок бізнесу – результати Опитування про умови банківського кредитування / Вебсайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/vpershe-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-banki-vidznachili-zrostannya-popitu-na-spojivchi-krediti-ta-kilkosti-shvalenih-kreditnih-zayavok-biznesu--rezultati-opituvannya-pro-umovi-bankivskogo-kreditu vannya (дата звернення: 04.04.2025)

2. Сусіденко В.Т. Стратегія управління кредитною діяльністю комерційного банку. Київ : Київський державний торгово-економічний університет, 1998. 345с.

3. Мочерний С.В. Банківська система України / С. В. Мочерний, Л. С. Тришак. Львів : Тріада плюс, 2004. 304 с.

4. Кудряшов С.В. Споживчий банківський кредит в Україні : ресурсне забезпечення та ефективність : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. «Гроші, фінанси, кредит». Ірпінь, 2007. 19 с.

5. Погребняк В.Я. Визначення поняття споживчого кредиту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015, №16, том. 2. С. 37-39

6. Про споживче кредитування : Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/ed30000101#Text (дата звернення: 04.04.2025)

7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text (дата звернення: 04.04.2025)

8. Directive 2008/48/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on credit agreements for consumers and repealing Council Directive 87/102/EEC. Official Journal L 133, 22/05/2008, p. 66–92. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0048 (дата звернення: 04.04.2025)

9. Про захист прав споживачів : Закон України від 10 червня 2023 року № 3153-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text (дата звернення: 04.04.2025)

10.Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14 грудня 2021 року №1953-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text (дата звернення: 04.04.2025)

11.Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 року № 435-VI / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 04.04.2025)

12.Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22.11.1996 р. № 543/96-ВР. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 04.04.2025)

13.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань». Вісник Конституційного Суду України. 2013. № 4. С. 32–41

14.Янишен, В. П. Закон України «Про споживче кредитування»: нові стандарти захисту прав позичальників. Проблеми законності : збірник наукових праць / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 139. С. 52–62. URL: https://doi.org/10.21564/2414-990x.139.115217 (дата звернення: 04.04.2025)

15.Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n (дата звернення: 04.04.2025)

16.Про затвердження Положення про порядок емісії та еквайрингу платіжних інструментів : Постанова Правління Національного банку України від 29 липня 2022 року № 164 / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_29072022_164 (дата звернення: 04.04.2025)

17.Рекомендація Комісії 87/598/ЄЕС про Європейський Кодекс поведінки при здійсненні електронних платежів (відносини між фінансовими установами, торговцями, установами з надання послуг та клієнтами) від 8 грудня 1987 року / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_278#Text (дата звернення: 04.04.2025)

18.Commission Recommendation 88/590/EEC of 17 November 1988 concerning payment systems, and in particular the relationship between cardholder and card issuer / Official Journal L 317, 24.11.1988, p. 55–58. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31988H0590 (дата звернення: 04.04.2025)

Статтю було подано	04.04.2025	The article was submitted
Статтю було прийнято	18.04.2025	The article was accepted